

ЯК ПИСАТИ ДИСЕРТАЦІЮ?

Ковалів Юрій. Абетка дисертанта: методологічні принципи написання дисертації: Посібник. – К.: Твім інтер, 2009. – 460 с.

Питання, винесене в заголовок статті, актуальне для кожного, хто, обравши наукову тему, розпочинає дослідження під назвою дисертація. І що гріха таїти, часто при написанні таких праць дослідники йдуть інтуїтивним шляхом. У процесі роботи виникає безліч питань, які часто залишаються без відповіді, а потім на всіх етапах проходження вже написаної праці з'являються нові запитання, які, може, мали би бути розв'язані раніше, коли вона ще писалася, оформлялася в текст. Не завжди вистачає досвіду і в наукового керівника дисертанта. І от нарешті з'явилося видання, яке покриває таку важливу потребу.

Відомий автор багатьох літературознавчих праць, словників професор Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юрій Ковалів створив унікальну, без перебільшення, книжку під назвою "Абетка дисертанта", основне призначення якої – розкрити методологічні принципи написання дисертації. Скромно названа абеткою, книжка ця, фактично, становить собою енциклопедію для написання дисертації, бо логічно показує шлях у роботі з дослідженням від задуму до його прилюдного захисту. Як зазначено в анотації, вона "розрахована на аспірантів, докторантів, пошукувачів філологічного профілю, передусім у галузі літературознавства, але не обмежена нею" й "може бути корисна лінгвістам, журналістам та іншим гуманітаріям". Дуже цінно те, що тут враховано останні вимоги ВАКУ України до дисертацій, розкрито основні методи дослідження літературного тексту, широко використано як ілюстративний матеріал посилання на дисертації останнього десятиліття з різних спеціальностей філології, як-от "українська література", "порівняльне літературознавство", "теорія літератури", "фольклористика" та ін.

Історичний аспект посібника з'ясовує факти, коли відбувалися перші захисти дисертацій на українських землях, а це 70-ті роки XVII ст.; тоді право про надання

наукових дипломів отримала Львівська єзуїтська колегія. У Росії такий захід було ухвалено 1755 року в Московському університеті, а в XIX ст. – у Київському університеті Св. Володимира. Сьогодні таке право мають в Україні, як відомо, багато вищих навчальних закладів, і українська наука щедро поповнюється новими іменами в різних галузях.

"Абетка дисертанта" Ю. Коваліва розкриває всі етапи роботи з дисертацією, вимоги до її технічного оформлення (поля, розмір кеглю тощо), до її назви, структури, до принципів викладення вступу, висновків, до оформлення списку використаної літератури, вимоги до автореферату дисертації; ідеться про етапи проходження праці від її обговорення на кафедрі, де вона виконується, до здачі її після захисту до ВАКУ. Ретельно прописана структура вступу з усіма необхідними складниками, як-от: актуальність, зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами організації, де вона виконувалася, мета дисертації, завдання, об'єкт та предмет дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їхнє теоретичне та практичне значення, особистий внесок дисертанта, апробація результатів дослідження на наукових конференціях та перелік; подаються вимоги до розділів праці; наголошується на тому, що перший розділ "переважно присвячений оглядові фахової літератури, підпорядкованої <...> темі дисертації <...>, висвітленню експериментальних випробувань, їх аналізу і теоретичних узагальнень". Автор актуалізує думку про важливість полемічних моментів, адже наукова праця має засвідчувати дискусію на шляху віднаходження істини. Наголошується на тому, що наступні розділи праці мають бути зосереджені на висвітленні спостережень дисертанта за обраною ним науковою проблематикою та обов'язково завершуватися лаконічним резюме. Загальні висновки мають підсумовувати наукові та практичні результати дослідження. Оформлення

списку використаних джерел Ю. Ковалів подає відповідно до останніх вимог чинних стандартів, вимоги широко проілюстровано описами видань із одним автором чи кількома, видань колективних збірників, депонованих наукових праць, дисертацій, періодики, електронних ресурсів тощо. Так що і в цьому плані книжка становить теоретичний і практичний poradnik.

В “Абетці” з’ясовуються різні дефініції поняття методу, як-от, наприклад, “сукупності прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння реалій” чи “систематизованого способу досягнення теоретичного і практичного результату” тощо; ідеться також про “художній метод як естетичну категорію” та ін. Подаючи спільне і відмінне у визначеннях поняття “методу”, автор підсумовує, що, говорячи про метод, маємо на увазі “систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної дослідницької діяльності у філології (теорії літератури, літературної критики, історії літератури, мовознавства, фольклористики), підпорядковану конкретному науковому завданню...”.

Про зміст методологічних принципів ідеться в окремих розділах. Розпочинається їх розкриття з використання принципів логіки в дисертації, яка має бути “глибоко продуманою, послідовно аргументованою..., зумовленою потребами відкриття істотних моментів нової сторінки” знань. Наголошено на тому, що логіка – обов’язкова основа дисертації, яка вимагає дотримання основних чотирьох законів – тотожності, суперечності, виключення третього та закону достатньої підстави. Кожний із законів ретельно схарактеризований, проілюстрований науковими джерелами. Стверджується першорядне значення термінологічного апарату дисертації, принципів експлікації, відчуття семантичної міри термінологічного апарату; акцентовано на звертанні до формальної логіки у відборі терміна через “найближчий рід та видову відмінність”, на уникненні конотатів, на цілеспрямованому застосуванні аргументів, які мають вивершуватися

підсумковими тезами. Розкрито особливості індуктивного методу, простежено звертання до нього в науці ще з античної філософії, схарактеризовано засади дедуктивного методу, який “притаманний дослідникам інтуїтивного типу мислення”. Пропонується характеристика стадіального методу, що спрямований на поетапний виклад певної думки – “від мотиву, задуму до її реалізації в певному слові...”. Автор книжки актуалізує думку про те, що, попри монологічність викладу в дисертації, робота під час публічного захисту має виявити вміння дисертанта вести дискусію, дотримуватися принципів еристики. Слушно зазначено (і це показують приклади з дисертацій), що дискусія – необхідний елемент наукового пошуку й відкриття, що “форми суперечок можуть бути присутні і в самому дослідженні”; Ю. Ковалів пише про те, що дисертант має вчитися відстоювати свою думку в діалозі з авторитетами, зокрема зі своїм науковим керівником.

Автор наголошує, що вибір методів для аналізу творів впливає з мети роботи, завдань та самих текстів, і не всі методи можуть бути залучені в одній праці, оскільки деякі з них взаємовиключають один одного, як-от порівняльний та інтертекстуальний. Як відомо, порівняльний визнає впливи, наслідування, теорію міграційних сюжетів, а інтертекстуальний виявляє алюзії, ремінісценції і не визнає порівняльного методу.

В “Абетці дисертанта” охарактеризовано філологічний метод як один із чільних у філологічних науках, який “спрямований на вивчення тексту, його ретельний опис, коментування, узагальнення проаналізованого матеріалу та його концептуалізацію”. Конкретизуючи параметри цього методу, автор книжки наголошує на тому, що до його компетенції належить складання біографії письменника, “тлумачення його творів, систематизованих за хронологічними і жанровими ознаками, аналіз літературних текстів, їх відмежування від фальсифікатів та пізніших інтерполяцій” тощо.

Значну увагу приділено порівняльному літературознавству, розглянуто його

засновників, які акцентують увагу на виявленні міжлітературних зв'язків, що допомагає з'ясувати подібне і відмінне в багатій літературній дійсності. І справді, природно, що “компаративістику вважають універсальним способом наукового аналізу, встановлення всезагальних закономірностей гетерогенного письменства...”. Автор наголошує на тому, що дисертант повинен досягнути значення трьох основних підрозділів компаративістики, а саме – методологічного, емпіричного й теоретичного. Ідеться про дискусії навколо компаративного методу й водночас наголошено, наприклад, на перспективності його використання, що засвідчено у працях, зокрема, Д. Наливайка. Наводяться зразки кандидатських дисертацій з української літератури, захищених за останні десять років, у яких застосовано порівняльний метод.

У посібнику багатоаспектно розглянуто особливості біографічного методу, що полягає у виявленні зв'язків життєпису письменника з його творчістю, коли біографічний чинник визначальний у тексті. Прикметно, що Ю. Ковалів справедливо наголосив, наприклад, на тому, що треба обережно підходити до використання біографічного методу, оскільки письменники часом вдаються до містифікації у творах про себе, і їхня біографія не має стосунку до тексту, як-от, наприклад, у текстах Ю. Винничука; тому цілком слушно звучить застереження автора “Абетки...” про неминучість впливу суб'єктивного чинника при застосуванні цього методу в дослідженнях. Про художнє переосмислення автобіографії, художній домисел у текстах з автобіографічним матеріалом, корекцію авторського образу міркує, наприклад, і В. Смілянська у своїх спостереженнях над творами Т. Шевченка, і це вкотре переконує в необхідності бути обережним при застосуванні біографічного методу, як і у висновках про автобіографічність тексту. Автор “Абетки...”, аналізуючи біографічний метод, називає українські дослідження, де він був продуктивно застосований; наголошується на тому, що “сучасний біографічний метод

використовує концепції герменевтики, психології, психоаналізу, історіографії, текстології”.

З'ясовано в посібнику особливості культурно-історичної школи, що апелювала до нейтральності наукових студій, базувалася на філософії позитивізму, принципах історизму і була суголосна настроям другої половини ХІХ ст., набула поширення у працях В. Горленка, М. Драгоманова, М. Дашкевича; наведено праці сучасних українських дослідників, де застосовано культурно-історичний метод у літературознавстві, фольклористиці.

У книжці йдеться також про міфологічний метод, методологію психологічної школи, яка часто вдається до надбань інтуїтивізму, чому особливого значення надавав французький філософ А. Бергсон і що стимулювало мистецькі пошуки модерністів. Розкрито методологічні принципи психоаналізу, які були оформлені у працях З. Фрейда і знайшли вияв у концепціях екзистенціалізму, структуралізму, герменевтиці, у сюрреалізмі тощо. Названо кандидатські праці українських дослідників, де було засновано методологічні принципи психоаналізу у творчості О. Кобилянської, Е. Андіївської, В. Винниченка, В. Домонтовича, Лесі Українки, М. Семенка та ін.

“Абетка...” розкриває поняття та методологічні принципи феноменології, рецептивної естетики і критики, засади формального методу, структуралізму, наратології, постструктуралізму, деконструктивізму, інтертекстуальності, особливості феміністичної критики, засади духовно-історичної школи, метод інструменталізму, генеративної поетики, функціоналізму; йдеться про соціологічний метод, майже не використовуваний ідеографічний метод та персоналізм; наголошено на актуалізації останнім часом методик постколоніальних студій, що виникли з потреби нового осмислення явищ культури після розвалу колоніальних систем. Звернуто увагу на таку постмодерністську методологію, як шизоаналіз, обґрунтований постструктуралістами Ж. Дельюзом та Ф. Ґваттарі.

Тлумачення кожного методу автор “Абетки...” виводить із філософської

концепції, що стала базовою в його формуванні, отже, книжка подає не лише методику застосування того чи того методу, а розкриває його витоки, історію застосування в зарубіжній та вітчизняній дослідницьких практиках. Основний ілюстративний літературознавчий матеріал базується на вітчизняних наукових студіях.

Кажуть, що в кожній галузі діяльності існують талановиті фахівці, які неохоче

діляться секретами своєї майстерності, своєї справи. “Абетка дисертанта” Юрія Коваліва засвідчує щире прагнення її автора прислужитися тим, хто вирішив присвятити себе науковій діяльності, хто шукає себе, шукає ключі до максимально адекватного прочитання художніх текстів. Книжка, безсумнівно, допоможе дуже багатьом у наукових пошуках.

*Тетяна Конончук
м.Київ*

Отримано 11.05.2010 р.

НЕВІДОМИЙ ЧИЖЕВСЬКИЙ

Чижевский Д.И. Избранное: В 3 т. Т.1: Материалы к биографии: (1894–1977) / Сост., вступ. ст. В.Янцена; Комментарии В.Янцена и др. – М.: Библиотека-фонд “Русское Зарубежье”; Русский путь, 2007. – 848 с.: ил.

Янцен В.В. Неизвестный Чижевский: обзор неопубликованных трудов. – СПб.: Издательство РХГА, 2008. – 162 с.

Створенню тому матеріалів до біографії Д.Чижевського завдячуємо ідеї В. Янцена та І. Валявко, дослідникам творчості Чижевського, які втілювали свій задум у життя впродовж багатьох років. Том містить матеріали з архівів, певна частина яких – у приватних колекціях або університетах. У книжці подано біографію, огляд наукового шляху вченого та архівів, де зберігаються матеріали, що стали предметом цієї праці, їхній стан на сьогодні. Наведено короткі біографії Чижевського, створені, зокрема, О. Прицаком та І. Шевченком (1977 р., Кембридж), Ю. Бойко-Блохіним – лектором Українського вільного університету в Мюнхені (видано 1988 року в Гейдельберзі).

Том складається із 7 частин, перша з яких – автобіографія вченого, спогади про нього, анкети та документи з особових справ. Тут наведено особову справу студента Київського університету Св. Володимира Д. Чижевського, особові справи студента Чижевського з Гейдельберзького та

Фрайбурзького університетів, документи про присвоєння звання доктора філології, дійсного члена Наукового товариства ім. Т. Шевченка 1936 р. тощо. Детальні коментарі І. Валявко доповнюють та уточнюють викладене.

Друга частина – це листи Д. Чижевського до Т. Манна, Р. Якобсона, з яким учений дружив, до німецького славіста Д. Герхардта, до А. Гумецької та рідних. І всюди науковець ділиться своїми робочими планами, міркуваннями, переживаннями за долю втраченого архіву в Галле.

Третя частина – спогади та біографічні статті про Чижевського, його рідних, друзів, учнів, колег. Більшість спогадів було написано спеціально для цього збірника: спогади протоієрея В. Зеньківського “Зустрічі в Києві” із книжки “Мої зустрічі з видаючимися людьми” (автор був доцентом, коли Чижевський вступив на історико-філологічний факультет Київського університету), друга дитинства П. Фещенка, який